

DELOVNA SKUPINA ETNOLOGOV KONSERVATORJEV V ZAVODU ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE SLOVENIJE

Delovno poročilo za leto 2013

V Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije (ZVKDS) deluje poleg drugih delovnih skupin tudi skupina za etnološko dediščino (DSEK), oblikovana z namenom poenotenja strokovnega dela po zvrsteh dediščine. V letu 2013 smo se člani skupine zbrali na šestih delovnih srečanjih na terenu posameznih območnih enot (OE) in organizirali ekskurzijo na tržaški kras. Na srečanjih smo obravnavali problematiko vsakdanjega dela etnologov konservatorjev, pravne, upravne, organizacijske in finančne ukrepe varstva dediščine, na terenu smo si ogledali primere dobrih praks in, nasprotno, slabih zgledov. Sprotno spremljamo in po potrebi predlagamo dopolnitve že oblikovanih metod, standardov in internih navodil glede na dosedanjo prakso.

V januarju smo si na območju OE Ljubljana ogledali različne primere objektov kulturne dediščine. Seznanili smo se s spomenikom državnega pomena, Tomaževa hiša (Tomaževa hiša, Črna vas 119, EŠD 11780), edino še ohranjeno barjansko hišo iz prvega obdobja kolonizacije ljubljanskega barja v prvi polovici 19. stoletja, ki pa zaradi neurejenih lastniških razmerij, povezanih z dedovanjem, propada. V Polhovem Gradcu je sledil ogled dveh domačij, razglašeni za spomenik lokalnega pomena (Hiša Polhov Gradec 17, EŠD 9914, Severjeva hiša in Oštetarjeva hiša, Polhov Gradec 33, EŠD 555). Z namenskimi sredstvi občine Dobrova za obnovo objektov kulturne dediščine so bila na obeh stavbah izvedena vzdrževalna dela manjšega obsega. V Šentjoštu nad Horjulom je sledil ogled etnološke zbirke v t. i. Koširjevi kašči, ki jo je uredil sam gospodar domačije (Kašča in toplar na domačiji Šentjošt 40, EŠD 17226), Možinetove hiše (Hiša Šentjošt nad Horjulom 9, EŠD 9916), ki ni bila naseljena več let, nakar jo je leta 2004 kupil sedanji lastnik Peter Keršič in leto pozneje začel z obnovo, ki je v sklepnih fazah. Obenem so bila predstavljena tudi prizadevanja skupine domačinov za ohranitev in rekonstrukcijo župnišča v Šentjoštu nad Horjulom in restavratska delavnica, ki deluje v kraju.

V marcu smo si ob vodstvu kolega mag. Dušana Štepcina in kustosinje pripravnice Alenke Lamovšek ogledali postavitev obnovljenih in prestavljenih kozolcev v okviru projekta Muzej na prostem – kozolci Mirnske doline. Poleg 17 kozolcev ter dveh preprostejših sušilnih naprav sta tu še dve upravni stavbi. Odkupljeni kozolci so bili izbrani glede na njihovo ogroženost, tipologijo ter druga socialna in zgodovinska merila. Vsi kozolci so iz Mirenske doline, razen Šrajevega, ki je iz Ivančne Gorice. Zamenjani in obnovljeni so bili le fizično dotrajani elementi, kakor je strokovno presodil konservator v sodelovanju s projektnim svetom. Novi elementi so izdelani iz iste vrste lesa kot izvornik, njihova izdelava pa sledi stari tehnologiji. Projekt poteka stopenjsko. Tako je treba v naslednjem projektnem obdobju urediti še okolico, Center za ohranjanje dediščine kozolcev, postaviti mrežo muzejev na prostem ter predvsem vsebinsko domisliti delovanje muzeja. O slednjem je poročal tudi župan občine Šentrupert Rupert Gole in glede na njegovo podjetnost je tudi vsebina

muzeja manj sporna. Sledil je ogled posestva Pule s prestavljenim Mačkovim kozolcem iz Šmartnega pri Litiji. Kozolec je bil izdelan leta 1884, po naročilu lastnika Jožefa Pipana ga je izdelal tesar Jožef Jaklič. Bil je last še delujoče gostilne pri Mačku v Šmartnem pri Litiji, od koder so ga leta 2006 prodali na posestvo Pule pri Mokronogu v sosesčini srednjeveškega gradu Čretež. Novi lastniki so kozolcu prenovili pročelje in druge elemente ter mu dali novo namembnost, pri čemer pa detajli niso natančna podoba izvornih.

Na terenu OE Maribor smo si v aprilu ogledali nekaj domačij, katerih obnova zunanosti je bila sofinancirana iz naslova ukrepa 323, Ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja, ki ga je razpisalo Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Gre za domačijo Grabe 16 v Grabah pri Ljutomeru in tri domačije v Bunčanih, razglašene za kulturni spomenik (Domačija Petovar, EŠD 29034, Domačija Župojnovi, EŠD 29033, Domačija Jelenovi, EŠD 29032).

V maju smo si na terenu OE Celje ogledali industrijsko dediščino mesta Trbovlje in se seznanili s časom, ko je premogovnik Trbovlje dajal kruh in sooblikoval način življenja pretežnega dela domačinov. Premogovnik je bil ustanovljen 10. novembra 1804, trenutno pa je v zapiranju. Rudarske hiše so v Trbovljah gradili od druge polovice 19. stoletja, namenjene so bile rudarjem in njihovim družinam in so zagotavljale le najnujnejše bivanje. Pri sočasni graditvi večjega števila so jih združevali v rudarske kolonije Njiva, Žabjek, Terezija, Kolonija ob cesti, za višje rudarske uradnike kolonijo Gvido, za rudniške nadzornike pa koloniji Kurja vas in Bauerjeva kolonija.

Občinska kolonija (EŠD 775) s 15 hišami, v katerih so po štiri stanovanja, je postavljena v severnem delu Trbovelj zunaj strogega rudniškega območja. Prvotno je bila poimenovana Sitterjeva kolonija, namenjena pa je bila pretežno upokojenim rudarjem, ki so bodisi zaradi izgube službe v rudniku ali upokojitve ostali brez stanovanj. Pred prenovno, ki je potekala v letih 2008–2010, je bilo območje degradirano, saj niso nikoli sistematično skrbeli zanj. Le posamezni najemniki so svoj del objekta za silo vzdrževali, si gradili razne prizidke in zapirali ganke. Občina je območje najprej komunalno uredila. Zgrajen je bil nov vodovod, uredili so novo odvodnjavanje in kanalizacijo, kanale in jaške za elektrovođe in telekomunikacijske vođe. Prvotno je bilo mišljeno, da bi objektom obnovili le zunanost, a so bili potrebni tudi določeni posegi v notranjosti (npr. postavitev zunanjih stranišč v notranjost, zasteklitev gankov). Po obnovi, za katero je bil leta 2008 izdelan konservatorski načrt, je kolonija doslej edini primer obnove in ohranitve celotnega kompleksa delavske kolonije na Slovenskem.

Njiva (Kolonija Njiva, EŠD 774) je ena izmed večjih trboveljskih kolonij in edina sredi mesta, zgrajena v letih 1896–1899 na njivah bližnjega gostilničarja Počivalška. Gre za osem velikih dvonadstropnih 18-stanovanjskih blokov s skupaj 116-enosobni-

* Eda Belingar, univ. dipl. etnol. in prof. sociolog., konservatorska svetovalka, ZVKDS OE Nova Gorica, 5000 Nova Gorica, Delpinova 16, eda.belingar@zvkd.si.

Ogled obnovljenih in prestavljenih kozolcev, Muzej na prostem – kozolci Mirnske doline.

Foto: Eda Belingar, Šentrupert, 20. 3. 2013.

mi stanovanji, ki merijo od 28–32 m². Dvonnadstropne zgradbe so najbolj razširjen gradbeni tip kolonije s slikovitimi ganki, majhna stanovanja v njih pa so pred dobrim stoletjem ponujala kar visoko udobje: prvič v trboveljskih kolonijah je imelo vsako stanovanje lastno kuhinjo. V vzporednem nizu so stanovalci imeli kleti z drvarnicami ter souporabo vodnega vira in krušne peči. Prvi predlogi za prenovo dotrajane kolonije so že s konca 50. let 20. stoletja. Kljub že odobrenim 700.000 € nepovratnega denarja iz razpisa Ministrstva za kulturo za obnovo v letu 2008, ki se jim je občina odrekla, do danes prenova zaradi različnih ovir še ni stekla. V stanovanjski koloniji Njiva je Zasavski muzej Trbovlje uredil rudarski stanovanji, ki prikazujeta bivalne razmere v 20. in 60. letih prejšnjega stoletja. Postavitev zbirk in etnološke poti skozi rudarske kolonije in rudniške objekte nam je predstavila muzejska svetnica Jana Mlakar Adamič.

V septembru smo obiskali tržaški kras in se srečali s posnemanja vrednimi nosilci slovenskega kulturnega pa tudi siceršnjega dogajanja v tem okolju. Predstavili so nam življenje, delo in težave, s katerimi se srečujejo pri svojem angažiranem in nesebično požrtvovalnem delovanju.

Najprej smo se ustavili na domačiji v Repnu, imenovani Kraška hiša, kjer nam je predsednica Kulturnega društva Kraški dom, ga. Vesna Guštin Grilanc, glasbena pedagoginja, zborovodkinja in vsestranska kulturna delavka, prejemnica Murkove listine za leto 2005, predstavila domačijo, življenje v še vedno slovenski vasi, dejavnosti društva in dogajanje ob kraški ohceti, ki je od leta 1968 do danes postala največji, najpomembnejši in najodmevnejši praznik slovenske skupnosti na Tržaškem.

Sledilo je srečanje z g. Dušanom Jakominom, slovenskim duhovnikom v današnjem tržaškem predmestju Škedenj, nekoč samostojni vasi z značilno zgodovino in z bogatim ljudskim izročilom, kjer mašuje že čez 60 let. Predstavil nam je realno podobo slovenstva v Trstu in okolici. G. Jakomin je v svojem okolju že desetletja osrednja osebnost kulturnega in narodnega delovanja; vse do nedavnega je bil zborovodja, jezikoslovec in ustanovitelj Škedenjskega etnografskega muzeja, še vedno pa je dejaven kot časnikar in urednik ter voditelj verske radijske oddaje na slovenskem programu Radia Trst. Sprehodili smo se po muzejski zbirki

Na dvorišču domačije v Grabah 16.

Foto: Andreja Bahar Muršič, Grabe pri Ljutomeru, 10. 4. 2013.

Škedenjskega etnografskega muzeja, ki jo je zasnoval g. Jakomin leta 1975 ob zavedanju, kako hitro izginja bogata dediščina krušaric, škedenjskih žena, katerih glavna dejavnost je bila peka kruha, ki je slovela vse do Dunaja. Ženske so vsak dan hodile peš v mesto, kjer so prodajale kruh zasebnikom in gostilnam. Muzej v nadstropju hrani slikovite narodne noše, dokumente in vsakdanje orodje, ki so ga Škedenjci uporabljali v preprostem vsakdanjem življenju, vse do srede 19. stoletja osnovanem na poljedelstvu.

Po gradu Devin, zgrajenem v drugi polovici 14. stoletja in že čez 400 let v lasti družine Thurn und Taxis, nas je vodil domačin, arhitekt Danilo Antoni, tudi glavni projektant, ki je vodil zahtevno obnovo gradu med letoma 2001 in 2003, ko je bil odprt za širšo javnost. V 1. svetovni vojni je bil grad poškodovan, a ga je družina obnovila, vendar je bilo takrat izvedenih več gradbenih posegov, ki se na lokaciji, na kateri je grad postavljen, sčasoma niso potrdili kot uspešni. Zanimiva je bila tudi predstavitev sodelovanja ob obnovi z na gradu še vedno občasno živečo družino lastnikov.

Ribiški muzej tržaškega primorja iz Križa pri Trstu se postopoma gradi že 12 let in je večinoma financiran brez vsakršne pomoči javnih in lokalnih uprav, le s prispevki članov istoimenskega kulturnega društva in Združenja za Križ. Med pobudniki sta gonilni moči upokojeni pomorščak, raziskovalec ter avtor knjig in člankov o slovenskem pomorskem ribištvo na Tržaškem Bruno Volpi Lisjak ter ladijski inženir Franco Cossutta, predsednik muzeja in kulturnega društva. Predstavil nam je samo vas, središče ribištva, v kateri je še na začetku 20. stoletja živelo 198 poklicnih ribičev, ki so razpolagali z 62 plovil, zgodovino pomorstva, ladjedelstva in ribištva ob slovenskem obrežju Tržaškega zaliva. Ogleдали smo si muzejsko zbirko, v kateri je čez sto predmetov, povezanih z morskim ribištvo: različne ribiške mreže, pripomočki za pletenje mrež, orodje za popravilo ladij, manjši čoln na vesla *ščifa*. Opisal nam je delo in življenje slovenskih avtohtonih ribičev, ki so zgradili temelje slovenskega pomorstva. Ti so na 30 km dolgem obrežju, ki se razteza od Žavelj do izliva Timave, imeli glavno vlogo pri gospodarskem razvoju tega območja. Obisk smo sklenili smo na osmici Fabec v Mavhinjah. Osmica

Po gradu Devin nas je vodil arhitekt Danilo Antoni, tudi odgovorni projektant obnove.

Foto: Andreja Bahar Muršič, Devin, 26. 9. 2013.

je vrsta gostilne, kjer pridelovalci poleg domačega neustekleničenega vina prodajajo tudi hrano v objektu, kjer se vino neguje in hrani, na podlagi dovoljenja pristojnih organov. Ponujajo vino lastne pridelave, hladne narezke lastne proizvodnje (pršut, panceta, sir), vloženo domačo zelenjavo (jajčevci, kumarice, olive) in kuhane klobase s prilogo in doma pečen kruh. Pot v osmico je ponavadi označena s *frasko* (veja z listi). Pravica točenja vina izvira iz časov nemškega cesarja Karla Velikega, ohranila se je v časih Avstro-Ogrske vse do danes. Ime osmica so dobili vinotoči, v katerih so kmetje lahko prodajali svoje vino osem dni v letu brez davka. Za označitev, da poteka osmica, so na vrata pritrdili šop bršljana. Danes lahko vinar v Sloveniji organizira osmico največ dvakrat na leto po deset dni. Na Tržaškem pa trajanje osmice lahko preseže osem dni in je premosorazmerno s količino vina na kmetiji. Poleg tega se lahko osmica v isti sezoni ponovi. Ponujeno vino in hrana ne potrebujejo označbe o poreklu, le pridelek mora biti domač, hišni.

Na terenu OE Piran smo v novembru obravnavali nekaj problem-skih sklopov. Zapeljali smo se v Zazid (Vas, EŠD 15235), vas, ki je evidentirana kot naselbinska dediščina in varovana v prostorskih aktih. Odgovorna konservatorica, kolegica Eda Benčič Mohar, namerava pripraviti predlog za razglasitev enote kot kulturni spomenik lokalnega pomena. Glede na dobro ohranjenost tako naselbinske strukture kot stavbnega fonda smo se z njeno oceno strinjali, predlagali pa prevetritev z numeričnim vrednotenjem naselbinske dediščine. Za primerjavo smo si ogledali vas Trsek (Vas, EŠD 1532), ki je z Odlokom iz 1987 razglašena za kulturni spomenik, a je zaradi neustreznih posegov precej degradirana in je njeno nadaljnje vrednotenje kot kulturnega spomenika vprašljivo. V vasi je domačija Trsek 5, ki ni posebej vpisana kot enota kulturne dediščine. Domačija ni naseljena in je naprodaj, ima pa ohranjene gabarite, gradiva, strukture in detajle. Odgovorna konservatorica je navezala stike in podala okvirne pogoje za obnovo trenutno najresnejšemu kupcu, doma iz Belgije, ki namerava na domačiji urediti bivališče zase in za oddajanje. Predstavila nam je dileme pri odkupu, povezane z željami kupca. Sledil je ogled zaselka Gonjači v Truškah, ki obsega nekaj domačij. Življenje in prizadevanja domačinov, ki si želijo, da bi bil zaselek razglašen

Ogled vaškega jedra Zazida.

Foto: Eda Belingar, Zazid, 14. 11. 2013.

za kulturni spomenik, s čimer si obetajo možnost sofinanciranja obnove, nam je predstavil Drago Parovel, ki je tudi član društva JUGNA (Društvo za ohranjanje tradicionalnih gradbenih in obrtniških znanj slovenske Istre). Njegovi člani

delujejo na področju gradbenih in obrtniških del, projektiranja, arhitekture, varovanja okolja in trajnostnega razvoja, naravne in kulturne dediščine ali so kako drugače pri svojem delu povezani s področjem varovanja kulturne dediščine in vseh, ki se želijo aktivno ukvarjati in udeleževati na tem področju ter podpirajo dejavnost in cilje društva in so zainteresirani za ohranjanje in razvijanje nepremične in premične kulturne dediščine v Slovenski Istri,

kot so zapisali na predstavitveni spletni strani (Spletni vir 1). Nazadnje smo zašli še v zaselek Vršič iste vasi (Zaselek Vršič, EŠD 15234), ki je evidentiran kot enota naselbinske dediščine. Domačije so nenaseljene, zapuščene in žal v slabem gradbenem stanju, glavni vzrok je, po besedah odgovorne konservatorice, da jih lastniki, ki živijo drugje, ne prodajo.

Glavnina naših prizadevanj v letu 2013 je bila usmerjena v pripravo monografije o stavbni dediščini, s katero smo želeli predstaviti delo etnologov konservatorjev širši javnosti, 17. 12. 2013 je bila v sejni sobi Slovenskega etnografskega muzeja tiskovna konferenca Slovenskega etnološkega društva. Poleg 3. in 4. številke 53. letnika *Glasnika SED* je bil širši javnosti predstavljen tudi zbornik *Etnološko konservatorstvo in varstvo dediščine na Slovenskem* (Tercej Otorepec 2013), prvi tak naš podvig. Pri nastanku je sodelovalo 13 avtorjev, članov delovne skupine. Prikazani so primeri dobrih praks v etnološkem konservatorstvu pri obnovah objektov stavbne dediščine z vseh geografskih območij Slovenije. Izid zbornika ima še poseben pečat, saj se je ujel z visokim jubilejem spomeniškovarstvene službe, stoletnico ustanovitve prve službe za varstvo kulturnih spomenikov na Kranjskem.

V letu 2013 smo gostili V. simpozij etnologov konservatorjev Slovenije in Hrvaške, ki je potekal med 9. in 11. oktobrom v Logu v Trenti. Predstavljenih je bilo 29 referatov, razporejenih v tri tematska sklope:

I. Etnolog in kulturni antropolog v spomeniškovarstveni službi – njuno mesto, vloga in prispevek k ohranjanju dediščine in razvoju službe

II. Varstvo kulturne dediščine in njena raba

III. Sodelovanje konservatorjev pri skupnih obmejnih projektih varstva dediščine.

Sklepi in poročilo posvetovanja so podani v slovenskem in hrvaškem jeziku in predstavljeni na spletni strani ZVKDS (Spletni vir 2) in v *Glasniku SED* (Strgar idr. 2013: 91–93). Referenti smo pripravili tudi članke za objavo.

Sodelovali smo tudi v sklopu DEKD (Dnevi evropske kulturne dediščine) 2013 z naslovom Sto let v dobro dediščine v Sloveniji, ki je bil posvečen stoletnici organizirane spomeniškovarstvene službe na našem ozemlju. Nekateri člani naše delovne skupine smo v priložnostnem zborniku predstavili primere obnov, ki so odločilno vplivale na vlogo etnologa v varstvu kulturne dediščine. Obenem so bili pripravljene uvodniki po strokah ter poglavja iz teorije in prakse.

Po pregledu *Osnutka Nacionalnega programa za kulturo 2013–2016* smo v februarju prek generalne direktorice ZVKDS, dr. Jelke Pirkovič, posredovali predloge in rešitve naše delovne skupine Ministrstvu za znanost, izobraževanje, kulturo in šport (MIKZŠ), v katerih so tudi sklepi IV. simpozija etnologov konservatorjev Slovenije in Hrvaške, ki so v pisni obliki objavljeni v reviji *Varstvo spomenikov* (Strgar 2011: 272–282).

V zvezi z Registrom kulturne dediščine smo na pobudo predstavnice Informacijsko-dokumentacijskega centra za dediščino pri Ministrstvu za kulturo, Magde Miklavčič, ki sodeluje na naših sestankih, obravnavali še druge probleme, vezane na proble-

matiko vpisov ali sprememb vpisov enot dediščine v register, rešitve enot dediščine in napoved problematiko, povezano z novo sprejetim Zakonom o davku na nepremičnine.

Glade na veliko število uspešno opravljenih posegov v okviru Ukrepa 322, Obnova in razvoj vas in 323, Ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano na vseh območjih enotah smo se na pobudo kolegice Božene Hostnik odločili, da pripravimo kratka poročila o teh posegih in jih posredujemo odgovornim ministrstvom, kajti v naslednji finančni perspektivi za ta namen ni več predvidenih podobnih razpisov.

Literatura

STRGAR, Dušan idr.: V. simpozij etnologov konservatorjev Slovenije in Hrvaške - poročilo in zaključki. Log v Trenti, Triglavski narodni park, 9.-11. oktober 2013. *Glasnik SED* 53/3, 4, 2013, 91–93.

STRGAR, Dušan: Zaključki IV. Simpozija etnologov konservatorjev Hrvaške in Slovenije, Stari Grad na Hvaru, 24.–27. maj 2010. *Varstvo spomenikov* 46, 2011, 272–282.

TERCELJ OTOREPEC, Mojca (ur.): *Etnološko konservatorstvo in varstvo dediščine na Slovenskem*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva; 47), 2013.

Spletna vira

Spletni vir 1: Jugna - Društvo za ohranjanje tradicionalnih gradbenih in obrtniških znanj slovenske Istre; <http://www.jugna.si/>, 19. 8. 2014.

Spletni vir 2: ZVKDS – Poročilo in zaključki ter program SEK V.; <http://www.zvkds.si/sl/zvkds/simpozij/program-sek-v/>, 19. 8. 2014.

